3005

इ. वि. का. राजवाडे संशोधन मंडळ धुळें.

—: हस्त लिखित ग्रंथ संग्रह :—

ग्रंथ क्रमांक ५ ३५१ बे १३६ [३९२]

ग्रंथ नाम मनन ग्रंथ.

विषय म० वेदांत.

" Joint project of the Rajwade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai."

मराठी

वेदांत

८३४ वे: ९२ १३६

कृष्णानंदसरस्वती-सनतग्रंथ

८३४/१ १३६

"Joint project of the Rajawade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai."

(1) ॥साधनचतुष्टयप्रकरणप्रारंभः॥प्र० २॥

" Joint project of the Rajawade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai. "

(२)

श्रीरामकृष्णाभ्यांनमः॥ यःस्यात्साधनसंपन्नईश्वरस्य प्रसादतः॥ यज्ञादिकर्मकरणात्सोऽधिकारी निरूप्यते॥१॥
वेदांतविचाराचेठांई साधनचतुष्टयसंपन्न जोतोच अधिकारी। तें कैसें लक्षणाकरितां दृष्टांतीबोलूनदार्ष्टांतिकीही बोलतों। तोदृष्टांत कोणता म्हणाल तरि बृहस्पतिसवन इष्टिजेतेतेइष्टीचेठांई ब्राह्मणजे तोअधिकारी क्षत्रियवैश्यनव्हेत। राजसूययज्ञाचेठांई क्षत्रियजेतोअधिकारीब्राह्मणवैश्यजेतेअधिकारीनव्हेत। वैश्यस्तोमाचेठांई जैसा वैश्यअधिकारी ब्राह्मणक्षत्रियजेतेअधिकारीनव्हेत। त्यासारिखेंवेदांतविचाराचेठांई साधनचतुष्टयज्यासआहे तोच अधिकारी। साधनचतुष्टयलक्षणे। नित्यानित्यवस्तुविवेक। इहामुत्रार्थफलभोगविराग। शमादिषट्कसंपत्तिः। मुमुक्षुत्व। हेंच्याठीमिळोन

तिसवनै

र्थ

(2A)

साधनचतुष्टय। नित्य। नित्यवस्तु विवेक ह्मणिजे। ब्रह्म जें तें
नित्य याविगळें सर्वही अनित्य ह्मणऊन श्रुतिस्मृति गुरुमुखें
करून जाणणें॥ इहामुत्रार्थफळभोगविराग ह्मणिजे। यालो
कामध्यें कर्मजन्य आणि अनित्य होत्साते फुलांच्या माळा चंद
न स्त्री आदि करून विषयभोगाचे ठांई आणि परलोकाचे ठां
ई कर्मजन्य आणि अनित्य होत्साते अप्सरस्त्री आदि करून
भोग त्यांजे चे ठांई वमन मूत्रपुरीषाचे परी इछा नसणें॥ शमा
दिषट्क ह्मणिजे। शम ह्मणऊन। दम ह्मणऊन। उपरति ह्मणऊन। ति
तिक्षा ह्मणऊन। समाधान ह्मणऊन। श्रद्धा ह्मणऊन। हे साही प्रका
र आहेत। यामध्यें शम ह्मणजे श्रवणादिकांहून वेगळे जे वि
षय त्यांपासून फिरउन मनास श्रवणादिकांचे ठांई लावणें॥ द
म ह्मणजे इंद्रियांस बाह्य विषयांचे ठांई जाऊं न देउन श्रवणादि
कांचे ठांई लावणें याचें नांव दम। उपरति ह्मणिजे विहित ऐसीं

Joint project of the Rajawade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai

(३)

जेंकर्मेंजिंतेंविध्युक्तप्रकारेंसोडणेंहेंसंन्यासह्मणूनबोलि
जेतें।आणीकअर्थलिरबोलुं।विहितकर्मेंजिंत्यांतेंकर्तृत्वाद्य
भिमानरहितहोत्सातफलाचीअपेक्षासोडूनकरणें॥तिति
क्षाह्मणिजेशीतोष्णादिकजेंत्यातेंसाहणें।याचाअर्थशीता
मध्येंराहूनशीतसाहणें।उष्णामध्येंराहूनउष्णसाहणें।हा
नव्हेंतरिकायह्मणालतरिप्रारब्धास्तवज्याविकेसुखदु:
खयेतेंत्यातेंअनुभवूनत्याचीनिवृत्तिकरणेंऐसाजेबुद्धिचे
ठांईनिश्चयकरणेंयाचेंनांवतितिक्षा।समाधानह्मणजेवि
षयांपासूनफिरविलेंजेंमनतेंवासनावशेंगास्तवविषयांचेठां
ईजातेंतैसेंजाऊंनदेउनश्रवणादिकांचेठांईठेवणें।श्रद्धाह्म
णिजेसर्वविश्वासज्याज्याकर्माचेठांईआणिउपासनेच्या
ठांईहोतातोविश्वासअवघाहीवेदांतवाक्यआणिईश्वर
आणिगुरूचेठांईठेवणें।मुमुक्षत्वह्मणिजेमोक्षेच्छा।मो

क्षेछाह्मणिजेसमस्तहीप्राणीमोक्षपाहिजेऐसेंबोलतनाहेतप
रंतुतेमोक्षेछानव्हेनरितेंकैसेंह्मणालतरि।घरजळतअ
सतांत्याघरामध्येंआपुलेपुत्रकळत्रादिकांकारणेंउडीघालि
तांआगीचाळेंजोलागलात्यानंतरपुत्रकळत्रादिकांचासु
मारवारघेणेंटाकूनशीतळउदकामध्येंजैसापुरुषनिघतोतै
सेंसंसाराचेठांईतापत्रयलक्षणकोणीएकअग्नीत्याअग्नि
करूनतापलाहोत्सातापुरुषजोतोयासंसारतापत्रयातेंको
णादवडीलऐसेसद्गुरुजेतेकोठेंमिळतीलत्याससाधनेंका
यपाहिजेतह्मणणेंतोंपावतनहोत्सालाजोराहतोत्याचे
चित्तवृत्तीचेंनाममोक्षेछा।हेंत्याच्हीहीसाधनेंश्रवणाहून
पूर्वींसिंपाहूनश्रवणकरावेंनाहींतरिस्वरूपज्ञानहोणार
नाहीं।आणिगुरुजेतेहींअनधिकारीजोत्यासउपदेश
करूनये।तेंकैसेंह्मणालतरिश्रद्धाहानीयागकरविल्यानें

Joint project of the Rajwade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai

(4)

स्यासस्वर्गफळाची सिद्धि जैसी होतनाहीं। आणि शूद्रासमुंजि
केलियानें ब्राह्मण्य जैसें येतनाहीं। तैसें साधनचतुष्टय ज्यास ना
हीं त्यास श्रवण करविल्यानें ज्ञानफळाची सिद्धि होतनाहीं। त
रि हे श्रवणादिक व्यर्थ होउन आलील काय ह्मणाल तरि न ज्ञा
नील त्या श्रवणादिकें करून एक अदृष्ट उत्पन्न होतें तें हें साधन
चतुष्टय ही श्रवणाहून पूर्वीं नासिलें जरी तरि हें श्रवणकाळीं
गुरुमुखें विचारून संपादावें। श्रवणाधिकारी जो त्यास च्या
ही हीं विशेषणें का ह्मणाल तरि। नित्यानित्यवस्तुविवे
क एकच पुरे ना काय ह्मणाल तरि पुरेना। लोकांमध्यें शास्त्रज्ञ
ज्ञे त्यांस नित्यानित्यवस्तुविवेक आहे असतांही ते विषयांचे ठा
ईं आसक्ति करून काम्यकर्मच करिताहेत ह्मणुन त्यांस अधि
कारित्व दिसेना। याकरितां इहामुत्रार्थफळभोगविरागदु
सरें साधन पाहिजे। हें दोन्ही साधनें पुरे नात काय ह्मणाल

Joint project of the Rajwade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai.

(4A)

तरिपुरेनात।कोण्हीएकऋषीश्वरजेत्यांसनित्यानित्यवस्तु
विवेकहीइहामुत्रार्थफळभोगविरागहीआहेत्यांसकोपता
पअधिकहोउनशमादिषट्कसंपत्तिनाहीयाकरितांत्यांस
हीअधिकारित्वदिसतनाहीं।याकरितांतिसरेंसाधनपाहि
जे॥ऐसेंजरिजालेंतरितेन्हींचसाधनेंपुरेनातकायह्मणाल
तरिपुरेनात।लोकांमध्येंतीनसाधनेंसीयुक्तकोणीआहेत
तेकोणतेह्मणाळतरि।कृष्णाजिनकासेसघालूनडोईवाढ
उनभस्मोद्धारणकरूनयोगीश्वरऐसेंआपणासनामठेउन
घेउनसंसारसोडूनविरक्तउपशांतप्रतिग्रहराहिलहोत्सा
तेकोणीएकआहेत।तेश्रवणह्मणतांउभेराहोतनाहींत।ह्म
णुनत्यांसअधिकारित्वदिसतनाहीं।ह्मणूनच्याच्हीहीसा
धनेंपाहिजेत॥हेंच्याच्हीहीसाधनेंज्यासअसतीलतोचि
वेदांतविचाराचेठांईअधिकारी।साधनचतुष्टयसंपत्तिजे

Joint project of the Rajwade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai.

(५)

तेकायीकवाचिकइंद्रियव्यापाररूपनव्हेंमनोव्यापाररूपच
ह्मणोनविषयांचेठांइंदोषदृष्टिअसणारेयांस्फलमेकरूनसंपा णी
दुंये। साधनचतुष्टयअसावयाकारणेंसंमतिवचनें॥ याव
देन्यन्नसंत्यक्तंतावत्सामान्यमेवहि॥ वस्तुनोसाध्यतेलोके
स्वात्मलाभेतुकाकथा॥१॥ सहेतुसफलंकर्मानर्थमूलमे
शेषत:॥ त्यजेत्तेवहितलक्षेयंस्यत्नु: प्रत्यक्पदं॥२॥
॥ ॥इतिश्रीमननग्रंथेसाधनचतुष्टयप्रकरणंनाम
द्वितीयंवर्णकंसमाप्तं॥२॥ ॥श्रीकृष्णार्पणमस्तु॥
शुभंभवतु॥ ॥२॥ ॥ ॥ ॥

Rajwade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai. " Joint project of the

(6)

॥आत्मानात्मविवेकप्रकरणप्रारंभः॥ प्र० ३॥ ॥

" Joint project of the Rajawade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai."

(२)

श्रीकृष्णपरमात्मनेनमः॥ चेतनाचेतनेएवश्रुतौसम्यक्‌स
मर्थिते॥ तत्त्वंइमयाभिरच्येलेभाषयाशृण्वनाभिह॥१॥ ॥
प्रपंचजोतोकितीपदार्थह्मणूनविचारिनो।कैसेंविचारकरि
तांह्मणालतरि।आत्माह्मणूनं।अनात्माह्मणूनं।प्रपंचजो
तोदोनिपदार्थयामध्यें आत्माप्रपंचातीतकींतेंप्रपंचातीत। रि५
ऐसाजोआत्मायासप्रपंचांतःपातित्वऐसेंबोलुंयेकायह्म
णालतरिबोलुंयेतेंकैसेंह्मणालतरिप्रपंचचेतनाचेतना
त्मकहोत्साताद्दिसतोयास्तवप्रपंचातीतजोआत्मायासप्र
पंचांतःपातित्वऐसेंबोलुंये।प्रपंचजोतोचेतनाचेतनात्म
कदिसतोह्मणूनप्रपंचातीतऐसाहीजोआत्मायासप्रपं
चांतःपातीऐसेंबोलुंये।प्रपंचजोतोचेतनाचेतनात्मकदि
सतोह्मणूनप्रपंचातीतऐसाहीजोआत्मायासप्रपंचांतःपा
तीऐसेंबोलुंये।कांह्मणालतरि आत्माह्मणिजेचेतनकीं।

(7A)

चेतनऐसाजोआत्माप्रपंच्यासिंमिळेनातरिप्रपंचचेतनाचे
तनात्मकदिसेनायास्तवप्रपंचातीलहीआत्माप्रपंचांतःपा
तीऐसेंबोलुंये॥ऐसेंजरिंजालेंतरिप्रपंचामध्येंचेतनकोण
तेंअचेतनकोणतेंह्मणालतरि।चालतायाचेंरांगायाचेंउडाया
चेंऐसेंजेंतेंचेतन।पृथ्वीउदकपर्वतवृक्षादिकजेंतेंअचेतन।
नव्हेहाप्रपंचजोतोअनेकपदार्थरूपेंदिसताहीदोनिपदार्थ
ह्मणूनकेसेंबोलतेंह्मणालतरिबोलुंये।तेंकैसेंबोलुंयेह्म
णालतरिप्रपंचजोतोआत्माह्मणूनअनात्माह्मणूनदोनिप
दार्थ।तोअनात्मापदार्थएककार्यरूपेंपरिणामातेंपाउन
अनेकपदार्थजाला।त्यासमिळुनआत्माअनेकासारिखादि
सतो।त्याअनात्म्यासीमिळोनदिसणारजोआत्मातोकि
तीप्रकारेंकरूनदिसतोह्मणालतरि।जीवह्मणुनईश्वरह्म
णूनदोंप्रकारेंदिसतो।जेजीवेश्वरतेहीकित्यांप्रकारेंदिस

Joint project of the Rajwade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai.

(४)

ताहे तह्मणाल तरि। जीव ही अनेक प्रकारें दिसतो। ईश्वर ही अ
नेक प्रकारें दिसतो। तरि जीव अनेक प्रकारें दिसला तरि दिसो प
रंतु एक ईश्वर तो अनेक विध कैसा दिसेल ह्मणाल तरि दिसत
चि आहे। तें कैसें ह्मणाल तरि। पुण्यक्षेत्रें जें त्यांचे ठाइं पुरें जें त्यां
चे ठाइं ग्रामें जें त्यांचे ठाइं घरोघर ईश्वर जो तो अनेक प्रकारें दि
सतो। तेथें तेथें दिसायाचीं अवघीं मृत्तिका शिला दारु ताम्र यां
चे प्रतिमादिक दिसताहेत। ईश्वर दिसतो ह्मणुन कैसें बोला
वें ह्मणाल तरि बोलुं ये। तें कैसें ह्मणाल तरि। ते मृत्तिका दारु ता
म्र प्रतिमादिक जें तेयांचे ठाइं अवघियांस ही ईश्वरत्वबुद्धी
च आहेत। परंतु प्रतिमादि बुद्धि सर्वात्मना नाहीं। त्यांचे ठाइं प्र
तिमादि बुद्धि असोन ईश्वरत्वबुद्धि नसती तरि पूजा अभिषे
क उत्सवादिकां कारणें लक्षावधि द्रव्य कां वेचितील वेचितनों आ
हेत या करितां अवघियांस ही या प्रतिमादिकांचे ठाइं ईश्वर

(8A)

त्वबुद्धिघेउंये। देहेंद्रियादिकहेयपदार्थहोयकायह्मणाल्लतरि
होयेत। तें कैसेंह्मणाल्लतरि। शुक्रशोणितापासूनउत्पन्नजाले
आहेतह्मणउनमळमूत्रपुरीषामध्यें निर्माणजालेआहेतह्म
णउनस्वकचंदनादिकें करूनत्यां शरीरादिकांससुगंधसंपादुं
ह्मणितलेंतरि शरीरादिकांचेस्पर्शेंकरूनस्त्रकचंदनादिकदुर्गं
धआणिहेयहोउनजातआहेत। शरीरम्रतजालेंतरिजेंवांच
लेंआहेतत्यांसअर्थना। शरीरक्लेशाकरवितआहे ह्मणउन
हेंशरीरऊत्यंतहेयपदार्थचसंदेहनाहीं। सांगीतलेहेजेंअ
वघेदोषत्यातात्म्रप्रतिमादिकांचेठाईंनाहींतह्मणउनत्याताम्र
प्रतिमादिकांचेठाईंसमर्पिलेंगंधपुष्पादिकदुसरियासप्रसा
दरूपेंकरूनकृतार्थकरितआहेतह्मणउन। त्याताम्रप्रतिमादिकां
सएखादियाअंगहीनत्वेंकरूनहानिजालीतर्‍हीपरंतुउपका
रासबयेतआहेह्मणउनत्याताम्रप्रतिमादिकांचेठाईंईश्वर

Joint project of the Rajwade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai.

त्वबुद्धियावयाचेंउचितच। तरिं एक अनात्मपदार्थ जो तो कार्यरू
पें करून परिणामातें पाउन अनेक रूपें दिसतो। तेणेंसीं मिळोन
(१) आणीक एक पदार्थ अनेक होउन दिसावया विषइं दृष्टांत आहे
काय ह्मणाल तरि आहे। तो कैसा ह्मणाल तरि। एक पृथ्वी कार्य
रूपें परिणामातें पाउन पर्वत वृक्ष वन प्राकार गोपुर मंडप गृह कु
ड्य कुसूल घट शरावादि रूपें करून पृथ्वी दिसते त्यासीं मिळो
न पर्वताकारा ह्मणुन मठाकारा ह्मणुन वृक्षाकारा ह्म० वना
कारा ह्मणुन गोपुराकारा ह्म० मंडपाकारा ह्म० गृहाकारा ह्म०
कुड्याकारा ह्म० कुसूलाकारा ह्म० जैसें दिसतें तैसें कार्यरूपें
करून परिणामातें पावला ऐसा जो अनात्मपदार्थ जो तेणेंसीं
मिळोन आत्माही देवदत्त यज्ञदत्त राम कृष्ण गोविंद ह्मणुन अ
नेकरूपें दिसतो। हा जो पृथ्व्याकारा दृष्टांत जो तो अवछिन्नपक्ष
विषइं प्रतिबिंबपक्ष विषइं दृष्टांत बोलला तो। तें कैसें ह्मणाल त

(9A)

रिएकचउदकउपाधिवशास्तवसरोवरह्मणुननदीह्म० तळेंह्म०
विहिरह्मणु० आडह्म० भांडोदकह्मणुनबोलिजेतें। याइतकि
यांउदकांमध्येंसूर्यजोतोएकचप्रतिबिंबोनजैसेंअनेकविधेंभा
सलो। तैसेंचआत्माहीअनात्मकार्येंऐसेंजेंअंतःकरणजेंत्या
चेठांईप्रतिबिंबुनअनेकरूपदिसतो। ऐसियाप्रकारेंदिसला
जरीअनात्मकार्यजेंअंतःकरणादिकयाचेधर्मजेतेआत्मा
जोयासकाळत्रयींहीस्पर्शतनाहींत। तेंकैसेंह्मणालतरिबो
लुं। याजळाचेठांईआहेलजेंहोत्यचलनादिकविकारजेतेत्या
जळामध्येंप्रतिबिंबलाजोप्रतिबिंबयासजैसेविकारस्पर्शति
नाहींत। तैसेंचअंतःकरणाचेठांईप्रतिबिंबलाजोजीवत्यास
स्पर्शुशकतनाहींत। याअंतःकरणासअधिष्ठानऐसाप्रत्यगा
त्मात्यासस्पर्शशकतनाहींतह्मणूनकायबोलावेंलागतें। इ
तकेंचनव्हे। जैसेंपृथ्वीविकारजेतेपृथ्वीसआधारजेंआकाश।

Joint project of the Rajwade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai.

(१०)

त्यास जैसें स्पर्शदुःखाकलना हीं त। तैसें अनात्मस्वरूप अज्ञान
जें तें अज्ञान कार्य देहें द्रियादिक याचे धर्म जे ले। अज्ञानास अ
ज्ञानकार्य देहेंद्रिक जें यास आधार प्रत्यगात्मा जो यास स्प
र्शदुःखाकलना हीं तया प्रकारें करून आत्मानात्म विवेक। तो आ
त्मस्वरूप मीच म्हणुन जो जाणतो तोच मुक्त म्हणुन वेदांत अव
घे बोलता हेत। या अर्थी संशय नाहीं हा निश्चय ॥ श्लोक ॥
आत्मानात्म विवेकेन पुंसः संसारनिर्हृतिः ॥ तद्विना जन्म
कोट्यापि बंधच्छेदो न सिध्यति ॥ १ ॥ ॥ इति श्रीमननग्रं
थे आत्मानात्मविवेक प्रकरणं नाम त्रितीयं वर्णाकं समाप्तं ॥ ३ ॥
श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥ ॥ श्रीनारायणः प्रीयतां ॥ ॥
त्रितीयं प्रकरणं ॥ ३ ॥

"Joint project of the Rajawade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai."

(८१)

॥दुःखआगंतुकप्रकरणप्रारंभः॥प्रकरण४॥ ॥

" Joint project of the Rajawade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai."

(१२)

श्रीगणेशायनमः॥ दुःखआगंतुप्रकरणं॥श्लोकः॥
जनेयत्दुःखमस्येतत्किंस्वरूपमुतान्यता॥सम्यगा
गंतुकंवेतिविचिंत्यते साधयामया॥१॥प्राण्यासदुः
खजेंतेंस्वाभाविककिंवाआगंतुकऐसेंह्मणालतरि॥
आगंतुकचह्मणुनबोलावें॥नाहिंस्वाभाविकह्मणु
नबोलुंतरिबोलतांनये॥कांह्मणालतरिंस्वाभावि
कह्मणुनबोलिल्यानेंदुःखनिवृत्तीकारणेंकोणहीं
यत्नचनकरितांराहावें॥यत्नतरिकरिताहेतकिं
ह्मणुनदुःखस्वाभाविकह्मणुनबोलतांनये॥
आगंतुकचबोलावें॥दुःखजेंतेंस्वाभाविकहिहोदुः १

मूळ प्रत पाहण्यासाठी संपर्क

इतिहासाचार्य वि.का. राजवाडे संशोधन मंडळ, धुळे
राजवाडे पथ, गल्ली नं. १, धुळे-४२४००१ (महाराष्ट्र)
दूरध्वनी क्रमांक (०२५६२) २३३८४८
Email ID : rajwademandaldhule@gmail.com